

I. A. FLOREA

«MOLDOVENESC», «ROMÂNESC», «RUSESCHÉ» ÎN COMENTARIILE LINGVISTICE ALE SUBIECTILOR ALM

Lectura *Atlasului lingvistic moldovenesc* (ALM), Chișinău, 1968-1973, realizat de Rubin Udler, Vasile Melnic, Victor Komarničhi și Vasile Pavel, relevă bogăția notelor explicative pe marginea răspunsurilor cartografiate. Aceste note cuprind, cum se știe, completări și explicații ale informatorilor din cele 240 de puncte anchetate, ca și observații ale anchetatorilor.

Ne vom opri la acele note care exprimă atitudinea subiecților față de originea cuvintelor și a formelor oferite ca răspunsuri în anchetă.

Trăind de mai multe decenii, în unele zone chiar de secole, într-un mediu poliglot, în care se vorbește română (numită „limba moldovenească” nu numai din rațiuni politice, dar și prin tradiție locală, consecnată și de anchetatorii ALR I și II)¹, rusa și ucraineana, mai demult și germana (în Bucovina de Nord), adesea ei însăși mai mult sau mai puțin bilingvi, informatorii au transpus această stare de fapt în răspunsurile lor la chestionarul ALM. Apar astfel răspunsuri duble sau chiar triple, comentate „etimologic” de subiecți.

Se conturează, din aceste numeroase comentarii, următoarele perechi de sinonime, formate, după opinia informatorilor, din cuvinte aparținând unor limbi diferite:

1. Termen moldovenesc – termen românesc, precum *petrușcă* – *pătrunjel*²,

¹ E. Petrovici, *ALR II. Introducere*, redactori Doina Grecu, I. Mării, Rodica Orza, Cluj-Napoca, 1988, pct. 405, Trebisăuți, p. 380: „E aproape supărătoare insistența cu care deosebesc ce este «românește» de ce este «moldovenește». Pierde e românește, iar moldovenește se zice *prăpădește* etc. Totuși se observă o puternică tendință de a evita rusismele și de a le înlocui cu ceea ce consideră ei cuvinte moldovenești – aceasta pentru anchetă – iar pentru conversație cu cuvinte intrate nu de mult în graiul lor, cum zic ei, «de peste Prut». A vorbi «românește» li se pare mai *delicat*”; *ibidem*, pct. 431, Recea, p. 385: „Si aici, ca la Trebisăuți, se face deosebirea între «moldovan» și «român». Ceea ce nu-i ca-n graiul lor e «românește». Firește, adeseori gresesc și atribuie limbii «românești» chiar cuvinte rusești”. ALR I/I, h. 42/461: după răspunsul *pătrunjel*, urmează comentariul: „«Românește» i se zice *bûrtă*”. *Ibidem*, I/II, h. 169/440: după răspunsul *batrînu* [a.], urmează comentariul: „De când au venit români zicem *bunicu*”. *Ibidem*, h. 211/401: după răspunsul *copil* de lélé, urmează comentariul: „De când cu români se zice *copil m flor*”.

² ALM, h. 34/204.

puțintel – puțin³, chită – pîne⁴, talharî – hoț⁵, ușă la ograda – poartă⁶, baraban – dobă⁷, ciolan – carne⁸, cletcă – car⁹, catîr – mul¹⁰, dah – acoperiș¹¹, oale – țiglă¹², cot – ungher¹³, chilit – lăcată¹⁴, patret – fotografie¹⁵, gânsac – galon ('recipient de sticlă de 3 l')¹⁶, grijă, vătamăt – (h)ernie¹⁷, (tată) de-a doilea – vitreg¹⁸, neamuri – rude¹⁹, bade, bădiță – nene²⁰, neancă – doică²¹, om mort,

³ Ibidem, h. 64/21, 85: *puțin* „e cuvânt românesc”; pct. 35: *puțin* „e cuvânt românesc; se zice mai des *puțintel*”; pct. 39, 42, 60, 70, 73, 79, 84, 86, 95, 140, 185: *puțin* „e cuvânt românesc; se zice mai des *puțuntel*”; pct. 142: „*puțuntel* e cuvânt moldovenesc; *puțin* ziceau românilor”; pct. 197: *puțin* „e pi români și se zice *puțuntel*”.

⁴ Ibidem, h. 78/8, 11, 39, 42, 45, 65, 176: „până la români se zicea *Kiti*”; pct. 22: „până la români se zicea *t'itî*; bătrâni și acum zic aşa”; pct. 23, 27: *pîni* „se zice de la români; și acum mulți zic *t'itî*”; pct. 30: „până la români se zicea *t'itî*; bătrâni și acum zic aşa”; pct. 32: „*pîni* se zice de la români; bătrâni și acum zic *t'itî*, iar femeile, *Kiti*”; pct. 33, 167, 174: *pîni* „zic de la români; se zice mai des *t'itî*”.

⁵ Ibidem, h. 162, *passim*: „*talhárj* e moldovenesc; *hoț* e românește”; pct. 30, 93, 105, 116, 117: „*talhárj* e cuvânt moldovenesc; *hoț* e cuvânt românesc”; pct. 189: „*talhárj* e moldovenesc; *hoț* e vorbă românească”; pct. 197: „*talhárj* și pi moldovenești; *hoț* și pi români”; pct. 21, 32, 85: „*talhár* e moldovenesc; *hoț* se zice de la români”; pct. 171: „*hoț* se zice de la români”.

⁶ Ibidem, h. 230/187: „*poartă* se zice de la români; se zice mai des *ușă la *Uográdi**”.

⁷ Ibidem, h. 293/39: „*dóbî* e românește; moldovenește-i *barabán*”.

⁸ Ibidem, h. 304/187: „*cárne* se zice de la români; bătrâni zic *sjolán*”; pct. 175, 189: „*cárni* se zice de la români; se zice mai des *sjolán*”.

⁹ Ibidem, h. 322/214: *car* „e cuvânt românesc; zic *clétcî*; *clétce*”; pct. 198: *car* „se zice peste Prut”.

¹⁰ Ibidem, h. 331/85: „*catîr* e moldovenesc, *mul* e românește”.

¹¹ Ibidem, h. 529/26: *acoperiș* „este pe românește”.

¹² Ibidem, h. 534/153: „*țiglă* și românește”.

¹³ Ibidem, h. 551/15: „românește, *ungérj*”.

¹⁴ Ibidem, h. 539/163: „la noi *Kilit*, da pe românește *lăcată*”.

¹⁵ Ibidem, h. 612/46: „*fotografie* pe românește”; pct. 78: „de la români zic și *fotografi*”.

¹⁶ Ibidem, h. 705/35, 80: „românilor ziceau *galón*”.

¹⁷ Ibidem, h. 777/131: *grijă* „zici, când vorbești cu doctorul; îi *vatamát*, când vorbim noi acasă; românilor ziceau *erníj*”.

¹⁸ Ibidem, h. 787/7: „în România zic *vitreg*”.

¹⁹ Ibidem, h. 789/84: „*rûde* și cuvânt românesc”; pct. 85, 91, 147, 199: „românilor ziceau *rûde*”.

²⁰ Ibidem, h. 798/199: „românilor ziceau *néni*”.

²¹ Ibidem, h. 823/50: „românilor zic *dójci*”.

trup de om mort – cadavru²², țâlindră – trior²³, ciocleji – strujeni²⁴, peșchir – șervet²⁵, sprujină – arc (de patefon)²⁶ și.a. Uneori diferențele privesc numai aspectul fonetic, ca în: numeralul *ție – mie²⁷, ńic – mic²⁸, hulpe – vulpe²⁹*, prepoziția *pără, păr – pän(ă)³⁰, șin – fin³¹, amu – acum(a)³²*.

2. Termen moldovenesc – termen rusesc (ucrainean): *gazniță – lampă³³, râșană – smoală³⁴, bog – fasole³⁵, pisar – săcritar³⁶, mulți oameni, multă lume – nărod, narod³⁷, șindilă – dreancă³⁸, sac – tuhal (ucr.)³⁹, susă – zasuha (‘secetă’)⁴⁰, traucă – lițărnă, liutărnă, luțarcă⁴¹, hîrlă – lopata⁴², zimți – viriscă⁴³, balamale – zaves⁴⁴, delijan – plită⁴⁵, fisiiie – mocnește (ucr.)⁴⁶, creieri*

²² *Ibidem*, h. 825/19, 125, 131, 134, 176, 189: *trup di ȇom mort*, „români ziceau cadávru”; pct. 7, 56, 77, 180, 182, 217, 221: *ȇom mort*, „români ziceau cadávru”.

²³ *Ibidem*, h. 898/125: *țilindrî* „se zice din bâtrâni; triór se zice de la români”.

²⁴ *Ibidem*, h. 909/91: „strujăñ i se zice pi romînîj”.

²⁵ *Ibidem*, h. 614, 618/212: „se zice șervét de când au fost români”.

²⁶ *Ibidem*, h. 999/61: „se zice și arc, dar e românește”.

²⁷ *Ibidem*, h. 187/145.

²⁸ *Ibidem*, h. 255/39.

²⁹ *Ibidem*, h. 281/110: „húlpi e moldovenește, vúlpi e românește”.

³⁰ *Ibidem*, h. 311/189.

³¹ *Ibidem*, h. 266/63: „șin e moldovenește [...], finul ziceau și români”.

³² *Ibidem*, h. 515/67: „se zice mai rar acúma, de când au fost români”.

³³ *Ibidem*, h. 15/88, 102: „lámpî e rusește; moldovenii zic mai des gáznițî”; pct. 129: „lámpî e cuvânt nou, rusesc; moldovenește se zice mai des gáznițî”.

³⁴ *Ibidem*, h. 66/75: „rișhî e moldovenește; smyállî e rusește”.

³⁵ *Ibidem*, h. 87/204: „fasoli e cuvânt rusesc; se zice mai des bog”.

³⁶ *Ibidem*, h. 118/112: „săcrítarî e cuvânt rusesc; pisárî e moldovenește”; pct. 54, 59, 61: „pe moldovenești i se zice pisáři”.

³⁷ *Ibidem*, h. 174/112, 146, 225.

³⁸ *Ibidem*, h. 145/228: „șindili e moldovenește; drjáycî e rusește, dar se spune mai des”.

³⁹ *Ibidem*, h. 318/34: *tuhal* „e cuvânt rusesc, dar zic; i se zice mai des sac”; pct. 235: *tuhal* „e cuvânt ucrainesc, dar zic; i se zice mai des sac”.

⁴⁰ *Ibidem*, h. 332/229: „susă e pi moldovnijî, iar zasuha – pi rusiñ”.

⁴¹ *Ibidem*, h. 352/23: „lițărnî e cuvânt rusesc; tráycî e moldovenește și se zice mai des”; pct. 229: „luțérca e pi rusiñ; tráycî e pi moldovnijî”; pct. 227: „lițărnî e rusește, tráycî e moldovenește”.

⁴² *Ibidem*, h. 396/228: „hîrlă e moldovenește, lopatî vine pi rusiñ”.

⁴³ *Ibidem*, h. 536/32: „amu unii zic rusește virisci”.

⁴⁴ *Ibidem*, h. 540/168: „se zice și zavéšurî, rusáštî”.

⁴⁵ *Ibidem*, h. 558/69: „diliján – pi moldovnijî, plítî – pi rusiñ”.

⁴⁶ *Ibidem*, h. 570/99: „fisiíi vini maj pi moldovnijî; mocnéști vini maj pi ucrajinje.”

– *mozdi*⁴⁷, *tîmplă* – *visok*, *viski*⁴⁸, *drușleac* – *trisnic*⁴⁹, *spată* – *lopatcă* ('omoplă')⁵⁰, *încruiașat* – *cosoi*, *cosoóki*⁵¹, *cu nasul mare* – *nosali*⁵², *bătătură* – *mozol*⁵³, *alunică* – *rodimca*⁵⁴, *nădușală* – *zadâșcă*⁵⁵, *răul cel mare*, *neputință*, *omorniță* – *ciornaia*, *podușciaia bolezni*⁵⁶, (frate) *bun*, *drept* – *rodnî*⁵⁷, *săcure* – *topor*⁵⁸, *mătușă*, *leliță* – *tiotia*⁵⁹, *mașină de harman* – *molotarcă*⁶⁰, *mămunia* 'mămućă' (în care recunoaștem v.rom. *mămîne*, în Zaporojie) – *mámočca*⁶¹, *pitoacă* ('podul osiei') – *podușcă*⁶². Din aceeași categorie, diferențe de aspect fonetic: *Hilip* – *Filip* (la lipoveni)⁶³, *Sîzion* – *Simion*⁶⁴ și *doftor* – *doctor*⁶⁵.

3. Opoziții între trei termeni, moldovenesc – românesc – rusesc (sau ucrainean), constatație de obicei prin corelarea comentariilor informatorilor din

⁴⁷ *Ibidem*, h. 723/120: „se zice și *mozd i*, da-i pe rusește”.

⁴⁸ *Ibidem*, h. 725/83: *tîmplî*, „(rusește îi zic) *visóc*”; pct. 231: „*visóc*, da-i^j *rusăſt*^j; pct. 235: „*viski* [pl.] – da-i *rusăſt*; se zice și *tîmplî*”.

⁴⁹ *Ibidem*, h. 649/135: „*trisnic oleacă* îi pi *rusăſti*”.

⁵⁰ *Ibidem*, h. 733/34, 48, 165 (toate din reg. Nicolaev), 229, 231, 232 (toate din reg. Kirovograd): *spátî*, „se zice și *lopatcî*, dar e rusește”.

⁵¹ *Ibidem*, h. 745/83: *încruiașat*, „se zice și *casój*, dar e cuvânt rusesc”; *încorșăſt*, „se zice și *cosoóti* (da-i rusește)”.

⁵² *Ibidem*, h. 755/165: „se zice și *nosáli*, dar e rusește”.

⁵³ *Ibidem*, h. 768/25, 26, 32, 65, 81, 101, 193, 199, 223, 230: *bătătură*, „se zice și *mozol*" (dar e rusește); pct. 219: „acum zic *mazol*" (dar e rusește)”.

⁵⁴ *Ibidem*, h. 769/234.

⁵⁵ *Ibidem*, h. 772/164.

⁵⁶ *Ibidem*, h. 778/63, 74: *răul cel mare*, „se zice *șicjórnaia bolézni* (dar e rusește)”; pct. 69: *răul cel mare*, „se zice și *padjușcjaia bolézni* (dar e rusește)”; pct. 68, 88: *neputință*, „se zice și *cjórna bolézni* (dar e rusește)”; pct. 225: *omórniță*, „se zice și *cjórni bolézni* (dar e rusește)”; pct. 44: *amețálî*, „se zice și *cjórni bolézni* (dar e rusește)”.

⁵⁷ *Ibidem*, h. 789/81.

⁵⁸ *Ibidem*, h. 176/226: *topor*, „e folosit mai des cuvântul moldovenesc *sacúrj* [pl.]”; pct. 233: „moldovenește se zice *sacúrj* [pl.]”.

⁵⁹ *Ibidem*, h. 795/74, 225, 226, 229: *mătușă*; pct. 147, 193: *leliță*, *mătușă*, „unii zic *tjót i* (dar e rusește)”.

⁶⁰ *Ibidem*, h. 893/202: *mașní di harmán*, „se zice pi *moldoviníj*; se zice mai rar și *molotárci* (uer.)”.

⁶¹ *Ibidem*, h. 786/112: „se zice și *mámočca*, dar e rusește”.

⁶² *Ibidem*, h. 975/190: *pitgácî*, „asta-i *právilno pi moldov nágasci hórbî*; se zice și *podușcî* (rus.)”.

⁶³ *Ibidem*, h. 271/204: „*Hilip* e un nume de familie moldovenesc, *Filip* e un prenume lipovenesc”.

⁶⁴ *Ibidem*, h. 337/134: „*Sînikón* e nume moldovenesc; *Sîmión* e nume rusesc”.

⁶⁵ *Ibidem*, h. 388/95.

diverse localități: *ostigă – berculoz, tuberculoză – cihotcă⁶⁶, de-o samă, de-o vârstă – leat, leat – și hodoču meu* (cu observația că termenii «românesc» și ucrainean se folosesc doar pentru tinerii care fac armata)⁶⁷, *catargă, tărăboanță – roabă – tačka⁶⁸, ureche – māner – ručca⁶⁹, sărac – orfan – coptil sirotă⁷⁰, kihniță – beci – poхrib⁷¹, iorgan – placmă – og iјál⁷², tivdă – scaſirlie, țeastă – cerepul omului⁷³, uncheș, moș („moldovenește”) – unchi, moș („ziceau români”)* – *gága* („acum de când a venit puterea sovietică”)⁷⁴, *șafă – dulap – scaſad⁷⁵*. Aceste perechi (serii) se compun din exemple cu o singură diferență specifică, la nivelul limbilor, dar adesea situația este mult mai complexă, ca să nu spunem complicată, căci termenii opozitiilor simple de mai sus sunt antrenați și în alte opozitii în spațiul «limbii moldovenesti», pe scară cronologică, socioculturală sau areală, opozitii care, după cum vom vedea, exprimă implicit și nuantează opozitiile de la nivelul limbilor.

4. Opoziția cultural – popular moldovenesc, explicitată de informatori prin exemple ca: *șea* („intelligent”) – *tarniță⁷⁶*, *zupă* („domnește”) – *ḍamă* („românește”)⁷⁷, *femeie – muiere⁷⁸*, și chiar prin variante fonetice: *jeу* („după carte”) – *jo⁷⁹*, *pisor – kišor⁸⁰*, *Mihai* („mai delicat”) – *Nihai* (*ibidem*, h. 318/36). Se constată în unele cazuri că termenul considerat „mai delicat”, „mai domnesc” este chiar termenul «românesc», aşa cum reiese din opozitia *burtă – pântece⁸¹*.

5. Opoziția de ordin etnografic și cronologic: *scaun* („cel lung, țărănesc”) –

⁶⁶ *Ibidem*, h. 402, *passim*.

⁶⁷ *Ibidem*, h. 802, *passim*.

⁶⁸ *Ibidem*, h. 1000, *passim*.

⁶⁹ *Ibidem*, h. 592/39, 189.

⁷⁰ *Ibidem*, h. 824, *passim*.

⁷¹ *Ibidem*, h. 284, *passim*.

⁷² *Ibidem*, h. 386/150, 221.

⁷³ *Ibidem*, h. 772/180, 182, 233, 234.

⁷⁴ *Ibidem*, h. 797, *passim*.

⁷⁵ *Ibidem*, h. 579/81, 138.

⁷⁶ *Ibidem*, h. 21/7.

⁷⁷ *Ibidem*, h. 213/15.

⁷⁸ *Ibidem*, h. 127/119: „suměří se zice mai în delicat; mužéri – mai prostiy”; pct. 228: „care nu říkaj během moldovenešte [=grajul popular, n.n.] zík fíměří, care říkaj během – mužéri”; pct. 230: „mužerí e necul’turno”.

⁷⁹ *Ibidem*, h. 23/15.

⁸⁰ *Ibidem*, h. 236/158: „intelectualii zic pišór”.

⁸¹ *Ibidem*, h. 736/15, 28, 29, 31-33, 36, 46, 50, 65, 67, 78, 85, 86, 95, 129, 147, 160, 194: „(români zic) búrtí”; pct. 5: „(mai domnește și zic) búrtí”; pct. 216: „(acum, mai delicat, zic și) búrtí”.

stulă, taburetcă (cel modern)⁸², *casă* („în sat”) – *dom* („în horod”)⁸³, *bumbi-nasturi* („la mantaua soldătească”)⁸⁴, *Kehniță* („din pământ, cu lemn”) – *beci* („din piatră, boltit”)⁸⁵, *băgeac* („la casă”) – *horn* („la moară, la fabrică”)⁸⁶, *glonturi* („la pușca de soc sau de vânătoare”) – *puli* („la arma militară”)⁸⁷, *temelie* („la casa””) – *fundament* („adânc, la biserică, la club”)⁸⁸, *căldărar, tăblar*, *meșter* („în sat””) – *tinichigiu* („la oraș”)⁸⁹, *văcar* („paște vacile oamenilor”)⁹⁰, *pastuh* („la colhoz””) – *bouar* („în munte”)⁹⁰, *Dumitru* („un om bătrân””) – *Dumitru* („un copil”)⁹¹.

6. Opoziția graiuri din Basarabia – alte graiuri românești studiate în ALM: *hoț* – *talhar* (în Transnistria)⁹², *mic* – *mititel* (în reg. Aktiubinsk)⁹³, *sac* – *tuhal* (în Ucraina)⁹⁴, *Nihai* – *Mihail* (în Kirgizia), *puțin* – *puțintel* (în Transnistria)⁹⁵.

Corelând toate aceste situații, vom constata că numeroase cuvinte dintre cele comentate de informatorii ALM sunt dublu (sau triplu) marcate, ceea ce permite o mai sigură circumscrisere a circulației lor în graiurile cercetate și a valorii lor diatopice și diastratice. Astfel, *ceas* (general) are ca sinonim pe *oară* (marcat: „de la români”, dar și cu alte două mărci: „zic și tinerii” sau „când se vorbește mai îngrijit”); *pepeni*, termen „vechi” (*ibidem*, h. 934), se opune lui *castraveți*, care e „pe românie” (pct. 62) și „îl folosesc tinerii”⁹⁶ (pct. 9, 37, 62). *Cârjă*, considerat „românesc”, în opozitie cu *paliččă* („moldovenesc”, *ibidem*, h. 201/19), devine „moldovenesc” în opozitie cu *costel* („rusec” și „mai delicat”,

⁸² *Ibidem*, h. 180, *passim*; în pct. 224 *taburécka* e „rusește”.

⁸³ *Ibidem*, h. 193/233, 234 (reg. Kirovograd).

⁸⁴ *Ibidem*, h. 252/20. Tot în Bucovina de Nord (pct. 9, 12) „tinerii zic nasturi”.

⁸⁵ *Ibidem*, h. 284, *passim*.

⁸⁶ *Ibidem*, h. 394/211.

⁸⁷ *Ibidem*, h. 441/34, 146, 187.

⁸⁸ *Ibidem*, h. 521/61, 86.

⁸⁹ *Ibidem*, h. 533/93, 129, 153, 156.

⁹⁰ *Ibidem*, h. 328/7.

⁹¹ *Ibidem*, h. 264/26.

⁹² *Ibidem*, h. 162/98: „în Moldávija îi zic hoț”; pct. 149: „în Băsărăbiја zic hoț”.

⁹³ *Ibidem*, h. 255/92: „nic e un cuvânt nou, adus de moldoveni, veniți nu de mult; se zice mai des mititel”.

⁹⁴ *Ibidem*, h. 318/98: *tuhal* „zic moldovenii din Ucraina; aici i se zice sac”.

⁹⁵ *Ibidem*, h. 398/146: „Nihái se zice în Basarabia”.

⁹⁶ *Ibidem*, h. 64/149: „puțin e un cuvânt nou, adus din Băsărăbiја; se zice mai des puțintel”.

⁹⁷ *Ibidem*, h. 83, *passim*.

⁹⁸ *Ibidem*, h. 147, *passim*.

pct. 68, ba chiar, probabil ca o consecință a acestei ultime mărci, și „românesc”, pct. 194). *Steag* nu este doar „românesc”, în opozitie cu „moldovenescul” *flag*, ci este și „moldovenesc”, „la mort”, în opozitie cu „rusescul” *flag*⁹⁹. *Kihniță* este și o construcție mai primitivă în opozitie cu *beci* (din piatră), de unde și opozitia cuvânt vechi – neologism, dar, cu fonetismul *pivniță* („de la români” și „spun tinerii”), se opune sinonimului *mağaz* („moldovenesc”)¹⁰⁰. *Bolniță* „se zice moldovenește” în opozitie cu *spital* „românesc” (și uneori „rusesc”, „spun tinerii”, „se zice în Basarabia, nu în Ucraina”), dar tot *bolniță* poate fi „rusesc”, iar *spital* „moldovenesc”¹⁰¹; această opozitie la nivelul idiomului este simplificată în Bucovina de Nord: *spital* e „pe românește”, *bolniță* „pe rusește” (pct. 5), ca și în sudul Basarabiei: *spital* („moldovenesc”) – *bolniță* („rusesc”, pct. 179), sau *spital* („e curat moldovenească”) – *şpital* („e pe rusască”, pct. 160). *Mantale* „e cuvânt românesc” (pe care îl „ziceau și mocanii”), în opozitie cu *scumane* „moldovenesti” (și „de casă”) și cu *şaneluri* („militare”)¹⁰². *Brutar* este „românesc”, uneori și „rusesc”, în opozitie cu *Kitári* „moldovenesc” sau cu transnistrianul *pecărî* („moldoveneste și rusește”)¹⁰³. *Argat* este, pe rând, „românesc” (în opozitie cu *slugă* „moldovenesc”) și „moldovenesc” (în opozitie tot cu *slugă* „rusesc”)¹⁰⁴. *Fundament* este „termen nou” și „rusesc”, în opozitie cu *temelie* („moldoveneste”), opozitie dublată și pe plan etnografic: *fundament* („adânc, la biserică, la club”) – *temelie* („la casă”); dar chiar și termenul *temelie* îl folosesc, în unele puncte, „mai mult cei învătați”, cel mai vechi fiind *tălpî* (care denumește o altă realitate etnografică)¹⁰⁵. *Blehári* („moldovenesc” și „la țară”) se opune lui *tinichigiu* („de când cu românii” și „meșter la oraș”) și lui *jestianic* („rusește”)¹⁰⁶. *Pîntecărie, treapăd* („moldoveneste”) se opune lui *diarie* (care cumulează mărcile: „aşa ziceau români”, dar și „tinerii zic aşa”, „la spital/doctorii zic aşa”, „mai culturni”, „după carte”) și lui *ponos* („rusește”)¹⁰⁷. *Mămucă* („moldoveneste”) se opune lui *bunică* („ziceau români”, „zic intelectualii”) și lui *babușca* („rusește”)¹⁰⁸. *Staroste* e, pe rând, „moldovenesc”, în opozitie cu *pețitor* („românesc”), și „rusesc”, în opozitie cu *șercători*

⁹⁹ *Ibidem*, h. 218, *passim*.

¹⁰⁰ *Ibidem*, h. 284, *passim*.

¹⁰¹ *Ibidem*, h. 319, *passim*.

¹⁰² *Ibidem*, h. 320/126, 225, 226.

¹⁰³ *Ibidem*, h. 329/23, 25, 42, 60, 95, 103, 125, 161, 162, 189.

¹⁰⁴ *Ibidem*, h. 411/39, 43, 65, 87, 139.

¹⁰⁵ *Ibidem*, h. 521, *passim*.

¹⁰⁶ *Ibidem*, h. 533, *passim*.

¹⁰⁷ *Ibidem*, h. 774, *passim*.

¹⁰⁸ *Ibidem*, h. 794, *passim*.

(„moldovenesc”)¹⁰⁹. *Groasă* („moldovenesc”) și *polojénii* („rusește”) se opun lui *gravidă* („ziceau românnii”), dar și pe plan sociocultural și profesional, ultimul termen având și mărcile: „e un fel de politică”, „zic doctorii”, „e mai cultурно”, „e mai frumos, delicat”, „după carte”, „zic tinerii”¹¹⁰. *Cimitir*, „zic românnii”, dar și „e mai cultурни”, „zic intelectualii”, „zic tinerii”, în opozitie cu *tintirim* „moldovenesc”¹¹¹. Unii informatori apreciază pentru diferiți termeni vechimi de ordinul deceniilor, ceea ce coincide cu aprecierea acestor termeni ca „românești”, formulată direct de alți informatori¹¹².

Această frecventă interferență de planuri ne permite să stabilim conținutul noțiunii «moldovenesc» în opozitie și corelație cu noțiunea «românesc», aşa cum le folosesc informatorii ALM. Deci «moldovenesc» este:

- a) un cuvânt sau un fonetism popular;
- b) general răspândit în graiurile cercetate de ALM;
- c) vecchi;
- d) desemnând adesea o realitate etnografică sau o tradiție locală, iar «românesc» este:
 - a) un cuvânt sau un fonetism literar în limba română, cu circulație recentă în limba scrisă din Basarabia și propus de lingviștii basarabeni ca formă literară (vezi și titlul hărților);
 - b) cunoscut în unele graiuri (bucovinene sau sudice) basarabene și cu circulație în graiurile (mai ales sudice) dacoromâne;
 - c) în general recent, „de la români”;
 - d) desemnând realități etnografice recente, moderne.

Cuvintele și formele «românești» sunt acelea pătrunse în Basarabia în perioada interbelică, prin acțiunea administrației, școlii, armatei, asistenței

¹⁰⁹ *Ibidem*, h. 803/25, 37, 85, 130.

¹¹⁰ *Ibidem*, h. 813, *passim*.

¹¹¹ *Ibidem*, h. 830/5, 7, 9, 37, 157, 220.

¹¹² Astfel, după răspunsul *pîne* (*ibidem*, h. 78), urmează comentariile din pct. 15: „cu vreo 30 de ani în urmă se zicea *Kîti*”, din pct. 5, 105, 170, 173, 194, 206: „cu vreo 40-50 de ani în urmă se zicea *Kîti*”, din pct. 159: „cu vreo 50-60 de ani în urmă se zicea *Kîti*”; în alte puncte se constată, fără precizare, vechimea absolută a termenului *Kîti*, ca în pct. 54, 59, 61: „foarte vechi”, pct. 24, 41, 86, 139, 156, 204: „se zicea tare demult”, pct. 17, 19, 31, 35, 36: „zic bătrâni”, ori vechimea lui relativă (în comparație cu *pîni*), ca în pct. 113, 118, 141, 143, 148, 152, 163, 187, 188: „e un cuvânt mai vechi”. În unele puncte, izolate între graiurile rusești, informatorii constată însă că *pâne* e un termen și mai vechi decât *pîta*: în pct. 190, *pîni* se zicea cu vreo 50-60 de ani în urmă; acum toți zic *Kîti*; în pct. 229, *pîni* ziceau unii bătrâni tare demult; acum se zice *Kîti*; în pct. 234, *p ni* se zicea înainte; acum se zice mai ales *Kîti*. Asemenea informații ne-ar îndreptăti să credem că *pâne* a existat demult pe toată întinderea Basarabiei și a Bucovinei de Nord, dar că, lipsit de suportul și prestigiul limbii literare, acest termen s-a pierdut în concurență sa cu termenul regional *pîta*.

medicale. Magistratura, înalții funcționari administrativi, ofițerii și alte cadre superioare erau, cei mai mulți, din Regat, instrucția lor fiind românească. Putem aminti, de exemplu, că întreaga promoție din 1933 a Școlii Normale de la Craiova a fost „repartizată” în Basarabia. Nu trebuie uitat că în Basarabia și-au satisfăcut stagiu militar tinerii din alte zone ale României și că, în schimb, tinerii basarabeni făceau armata în Regat.

*Institutul de Filologie Română
„Alexandru Philippide”
Iași, str. Codrescu, 2*